

edildiği, Şiilik unsurlarının çok yoğun olduğu birer na't olan şiirler mevcuttur. Bunlar genelde Nesimî tarzında mutavvel gazeller, terciibendler ve murabba-ı mütekerrişler gibi nazım şekilleridir. Ayrıca iktibas edilen âyetler yanında Şîa geleneğinden aktarıldığı kuvvetle muhtemel hadisler gibi malzemeler iç içe yer almaktadır. Bazılarında "Yemînî" mahlası görülen mev'iza kısımlarındaki konular, bunların serbest çağrışımla işleniş, eserin Farsça aslından nisbeten farklı bir zamanın ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaya yönelik olarak telif edildiğini düşündürmektedir. *Faziletnâme*, içeriği bakımından bir yönüyle menâkıbnâme niteliği taşıdığı kadar diğer yönüyle şairin eserindeki kıssalarla mev'izalara müdahalesi ve ilâvelerde bulunması açısından bir nasihatnâmedir. Biraz da bu sebeple Tahtacılar esere âdeta mukaddes bir kitap gibi değer verirler. Devrindeki edebî tenkitten uzak muhitlerde faaliyet gösteren Yemînî'nin şiirleri vasat seviyededir ve kıssa anlatmaya yatkın hüviyeti edebî kişiliğinden daha baskındır. Estetik kaygıları geri planda tutup ikili bir zıtlaşma üzerine inşa ettiği duygu ve inançlarını birer telakkiler manzumesi halinde sunarken içinde yaşadığı çevrenin dilini ustalıklı kullanmıştır. Devrinde sert ifadelerle eleştirdiği tiplerden adaletsiz kadılarla iki yüzlü sûfileri hicvederken merkezî otoriteye değil kuruluş günlerinin hâtırasını yaşattığına inandığı uç gazilerine derin bir sempati duyar. Yemînî, dinî-tasavvufî konuları XVI. yüzyıl şartları içinde siyasî bir muhteva ile yorumlayıp muhalif bir çizgiye temayülünü pervasızca seslendirirken dile göstermeye çalıştığı özeni eseri oluşturan unsurların tertibinde gösterememiştir. *Faziletnâme*'nin kütüphanelerde ve şahıs ellerindeki nüshalarının çokluğu eserin yaygın biçimde okunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Arap harfleriyle yapılan ilk baskısı (bk. bibl.) hatalarla doludur. 1960'lardan itibaren amatörce okunup *Beyan-ı Mucizâtı Ahmedî Fazlî Fazilet Hazreti Ali* adıyla basılması ve baskının tekrarlanması -eserin adından ve imlâsından da anlaşılacağı üzere- dilinin bozulmasına yol açmıştır. Eser ayrıca *Hız. Ali'nin Faziletnâmesi* adıyla nesre çevrilerek yakın zamanlara kadar çok sayıda basılmıştır. *Faziletnâme* Yusuf Tepeli'nin doktora çalışmasına konu olmuş ve ardından neşredilmiştir. Eserin şekil ve muhteva özellikleri üzerine bir incelemeyi de Aydın Kırmızı doktora çalışmasında gerçekleştirmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Yemînî, *Faziletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Vilâyet* (haz. Ahmed Hızır – Ali Haydar), İstanbul 1325-1327; a.m.f., *Hız. Ali'nin Faziletnâmesi* (haz. Adil Ali Atalay Vaktidolu), İstanbul 1997; *Yemînî'nin Faziletnâmesi: İnceleme-Metin-Gramatikal İndeks* (haz. Yusuf Tepeli, doktora tezi, 1994), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.e.: *Faziletnâme* (haz. Yusuf Tepeli), Ankara 2002, I-II; *Beyan-ı Mucizâtı Ahmedî Fazlî Fazilet Hazreti Ali* (haz. Fevzi Gürgen), Ankara 1995; *Demir Baba Vilâyetnâmesi* (haz. Bedri Noyan), İstanbul 1976; Rieu, *Catalogue*, s. 172-173; Mehmed Tevfik, *Manastır Vilâyeti Tarihçesi*, Manastır 1327, s. 51; Abdülbâki Gölpınarlı, *Hurûfluk Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, s. 25; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2000, s. 44-46, 49-50; Aydın Kırmızı, *Yemînî'nin Faziletnâme'si -Şekil ve Muhtevâ Tahlil-* (doktora tezi, 2004), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 4-8; Faruk Sümer, "Tahtacılar", *DİA*, XXXIX, 437.

AYDIN KIRMAN

YEMİŞÇİ HASAN PAŞA

(bk. HASAN PAŞA, Yemişçi).

YENBU'

(ينبع)

Suudi Arabistan'ın
Kızıldeniz kıyısında
liman şehri.

Su kaynak ve kuyularının çokluğundan dolayı Yenbu' adıyla anılır. Hicaz'da Suriye-Yemen ticaret güzergâhında yer alan şehir doğusundaki Medine'ye yaklaşık 200 km. uzaklıktadır. Ortaçağ'da Yenbu'un Benî Cüheyne kabilesinin toprağı olarak bilinen iç kesimine çevresinde bol hurma yetiştirdiği için Yenbuunnahl, Kızıldeniz kıyısındaki kesimine de Yenbuulbahr denilirdi (Bekrî, I, 231; II, 656). 1975'ten itibaren yapılan çalışmalarla Yenbu' Limanı'nın yenilenip modern bir sanayi şehri halinde tasarlanmasıyla oluşturulan üçüncü bölümüne de Yenbuussînâye adı verilmektedir. Hicaz bölgesindeki Arap kabileleri ana yolların çevresinde veya yakınlarında yaşamayı tercih ediyor, tarıma elverişli topraklarda köy ve şehirler kurarak yerleşik hayata geçiyorlardı. Ana yol üzerinde bulunan ve tarıma elverişli topraklara sahip olan Yenbu'un iç kısımlarında Adnânîler'den Benî Müdlîc, Kahtânîler'den Kudâa'ya mensup Benî Cüheyne, Kaysîler'den Absoğulları'na mensup küçük bir grup yaşıyordu. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Süvâ' adlı put bir rivayete göre Yenbu' bölgesinde, bir rivayete göre ise Batn-ı Nahle'deki Ruhât ad-

lı yerde bulunuyordu (İbnü'l-Kelbî, s. 28, 50). Yenbu'un İslâm öncesinden beri bir liman şehri olduğu ve eski Yunan kaynaklarında Nera / Negra şeklinde yer aldığı ileri sürülür (Cevâd Ali, II, 48). Yenbu', Câr Limanı'nın yerini aldıktan sonra önemli bir kıyı şehri haline geldi.

Hicretten sonra Mekke-Suriye ticaret yolunu kontrol altına alarak Kureysî ekonomik açıdan zayıflatmak isteyen Hz. Peygamber'in bu isteğinin gerçekleştirilmesi için Yenbu' ve çevresinin kontrol altına alınması gerekiyordu. Bu çerçevede yapılan Buvât ve Uşeyre gazveleri (2/623) ve Sifülbahr Seriyyesi ile (8/629) Yenbu' ve çevresindeki Arap kabileleriyle ilişki kurularak onların güvenliklerinin sağlanmasına katkıda bulunulmuş ve İslâmiyet'in bölgede yayılmasının yolu açılmıştır. Bu çabalar, Yenbu'da yaşayan Cüheyneoğulları'nın oldukça erken bir tarihte İslâmiyet'i kabul etmeleri (Buhârî, "Menâkıb", 6; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 188-195) ve Müdlicoğulları'nın Kureysî'ye karşı müslümanların safında yer almalarıyla sonuçlanmıştı. Resûl-i Ekrem, işlenmeyen arazilerin ihya edilmesi için Yenbu'un bazı yerlerini Hz. Ali ile Benî Cüheyne'den Küşed b. Mâlik'e iktâ etti. Hz. Ömer'in Ali'ye iktâ ettiği yerler arasında Yenbu'daki bazı topraklar da bulunuyordu (Belâzürî, s. 18). Zamanla Hz. Ali'ye ve çocuklarına ait topraklar genişledi ve iki büyük çiftlik meydana geldi. Hz. Ali halifeliğinin ikinci yılında buradaki mülklerini Medine fakirlerine ve yolda kalmışlara vakfetti. Ayrıca Abbas b. Abdülmutta-lib'in oğullarından Kesîr ile Hz. Ali'nin Ümmü Habîb bint Rebîa'dan dünyaya gelen oğlu Ömer'in yerleştikleri Yenbu'da vefat etmeleri, şehirde Hâşimîler'in, özellikle de Ali evlâdının nüfusunun ve mülklerinin artmasını beraberinde getirdi. Bundan dolayı Yenbu' yakınlarındaki Radvâ dağı Muhammed b. Hanefiyye'den itibaren Emevîler'e ve daha sonra Abbâsîler'e karşı muhalefet hareketlerine girişen Hz. Ali taraftarlarının sığınağı haline geldi (İbnü'l-Esîr, V, 521).

Mekke Emirliği'ne bağlı olan Yenbu' önce Abbâsîler ile Fâtımîler'in rekabet alanına girdi, daha sonra da Eyyûbîler'in ilgisini çekti. Eyyûbîler döneminden itibaren Medine'nin limanı olarak Yenbu' ile şehrin kalesi önem kazanmaya başladı. Kuzey Afrika ülkelerinden ve Suriye'den deniz yoluyla Medine'ye gelenler Câr (günümüzde Büreyke) yerine Yenbu' Limanı'na iniyorlardı. 1182 sonbaharında II. Haçlı Seferi'nin önde gelen kumandanlarından Re-

naud de Chatillon, Hicaz limanlarından Havrâ ve Yenbu' ile Râbiğ'a kadar ilerleyerek buraları ateşe verdi ve bazı ticaret gemileriyle hacı taşıyan gemileri batırdı. Bunun üzerine Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından gönderilen donanma Hicaz'ı büyük bir tehlikeden kurtarıp deniz yolunun güvenliğini sağladı (a.g.e., XI, 389-390).

Hız. Hasan'ın soyundan ilk Mekke şerifi Katâde b. İdrîs, hâkimiyetini Yenbu'dan Mekke'ye doğru genişletti (596/1200). Hicaz'da nüfuz mücadelesine giren Abbâsîler'le Eyyûbîler'i tanımakla beraber Arabistan yarımadasında bağımsız bir devlet kurmaya, Yenbu'da bir kale yaptırarak siyasî ve askerî gücünü arttırmaya çalıştı. Böylece siyasî bakımdan da önemi artan Yenbu'da hutbeler, fiilî otoritesi söz konusu olmayan Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh ile Katâde adına okunmaya başlandı. Yenbu', Katâde'den sonra (ö. 618/1221 [?]) onun soyundan gelenler tarafından Mekke Emirliği'ne bağlı şekilde yönetildi. Hicaz bölgesinde 654 (1256) yılında meydana gelen ve birkaç hafta süren Medine merkezli volkanik patlama Yenbu'u da etkiledi, şehirde meydana gelen deprem ve uzaktan görülen ateş halkı korku ve endişeye sevketti (İbn Kesîr, XIII, 190). Nüfusunun önemli bir kısmını Ali evlâdının teşkil ettiği Yenbu'dan VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında Sicilmâse'ye göç edenler olmuştur.

VI. (XII.) yüzyılın sonundan itibaren Câr tamamen terk edilerek Yenbu' Limanı kullanılmaya başlandı. Önemli yatırımlar yapıldığı ve başta hacılar olmak üzere Yenbu' Limanı'nın trafiğinin artmasına yol açan faaliyetlere karşı tedbirlerin alındığı Memlûkler döneminde genellikle Mekke Emirliği'ne bağlı şekilde yönetilen Yenbu' bazan Medine emirlerinin yönetimine veriliyordu (Ârif Abdülganî, s. 297). X. yüzyılın başından (XV. yüzyılın sonları) itibaren Yenbu' zaman zaman doğrudan Kahire'ye bağlı müstakil emirler tarafından da yönetildi. Mescid-i Nebevî'nin talan edilmesi üzerine Medine halkının talebiyle Yenbu' Emîri Derrâc b. Murtazâ el-Hüseynî, 14 Rebîülevvel 901'de (2 Aralık 1495) Medine'ye gelerek şehirdeki siyasî düzeni yeniden tesis etti, Yenbu' ile Medine arasındaki ilişkiler daha da gelişti (Hamed el-Câsir, s. 52-59). Sekiz yaşında iken Mısır'a gönderilen Şerif II. Berekât'ın oğlu Ebû Nümeý, Memlûk Sultanı Kansu Gavri tarafından Hicaz ve Yenbu' hâkimi olarak tanındı ve babası ile müşterek emirlik yapmak üzere kendisine berat verildi. Şerif ailesi içinde ihtilâf ve huzursuzluklar ortaya çıktığı

zamanlarda Yenbu' yine bir sığınak vazifesi gördü.

Hint Okyanusu'ndan gelen gemiler Aden'den sonra Hudeýde, Masavva' ve Cidde gibi limanlara uğrayıp Yenbu'a ulaşırdı. Süveyş Kanalı'nın açılması üzerine Kızıldeniz, Hindistan sömürgelerine ulaşmanın en kısa yolu olduğundan aralarında Yenbu'un da bulunduğu Kızıldeniz'deki limanların önemi arttı. Yenbu' Limanı, Osmanlılar döneminde de Medine'ye gidenlerin ulaşım noktasıydı. Hac kafilelerinin yanında askerî ve sivil bürokratlar İstanbul ve Mısır'dan Medine'ye tayin edildiklerinde bu yolu kullanırlardı. Evliya Çelebi, Yenbu' Limanı'na yılda küçük büyük 500 civarında geminin uğradığını kaydederek (*Seyahatnâme*, IX, 401). Yenbu' Limanı'nın Kızıldeniz kıyısındaki diğer Osmanlı limanları içinde en küçük hacimlisi olduğu anlaşılmaktadır (Orhonlu, s. 10).

Osmanlı döneminde Yenbu' şehrine limanla birlikte çeşitli yatırımlar yapıldı; kurulan su şebekesi, inşa edilen han, hamam ve imaretlerle zenginleştirildi. Yavuz Sultan Selim zamanından itibaren Osmanlı sultanları tarafından oluşturulan vakıfların gelirlerinden Yenbu' Limanı'na yıllık 500 irdeb hububat tahsisatı yapılmıştı. Ayrıca Mekke ve Medine halkına gönderilen hububat Süveyş'ten Yenbu' ve Cidde limanlarına sevk edilirdi. Hac kafilelerinin ve Mısır'dan gönderilen erzakın Yenbu'dan Medine'ye emniyetli bir şekilde ulaştırılması işini Benî Harb başta olmak üzere bazı Arap kabileleri üstlenirdi (BA, YA. HUS, nr. 378/69-T. 1315). Yenbu'-Medine güzergâhı Hicaz Demiryolu planında yer almakla birlikte siyasî sebepler yüzünden gerçekleştirilemedi. Osmanlı Devleti, hacıların Hicaz'a gidiş dönüşlerinde özellikle salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için Kızıldeniz'in Osmanlı sahillerinde karantina merkezleri kurmuştu. Hacı adayları salgın hastalık tehlikesinin bulunduğu dönemlerde Yenbu'daki karantinada bekletilir ve tehlike ortadan kalktığında gidecekleri yere gitmelerine izin verilirdi (BA, A. MKT. MHM, nr. 571/1, T. 1311/1893).

Kanûnî Sultan Süleyman, Yenbu'a gönderilen hububat için erzak deposu ve cami yaptırmış, limanda birtakım düzenleme ve genişletme faaliyetleri gerçekleştirmişti. 984'te (1576) Yenbu' Limanı'nı yenileten ve daha çok gemi yanaşabilmesi için tedbirler aldırın III. Murad zamanında bu cami tamamen yenilendi (Hamed el-Câsir, s. 70). Hacıların su ihtiyacı önceleri havuzlar ve sarnıçlarla giderilmeye çalışılırken sonradan artan hacı sayısı dola-

yısıyla deniz suyunun artırılması yoluna gidildi (BA, I. HUS, nr. 1324. Ca. 084. 1906 yılı), 1910'da buz makineleri Yenbu' ve Cidde limanlarında hacıların kullanımına sunuldu (BA, A. MKT. MHM, nr. 580/1; BA, İ. DH, nr. 1461/1325 Za. 05). Şehrin surları korunarak kalesi güçlendirildi (BA, C. AS, nr. 1120/49638; BA, C. DH, nr. 58/2883, T. 1187/1773). Osmanlı Valisi Osman Nûri Paşa tarafından yenilenen surların bir kısmı ile son dönem Osmanlı mimarisi özellikleri taşıyan hükümet binası ve medrese zamanımıza ulaşmıştır (Hamed el-Câsir, s. 126-127).

Büyük vapurların hacıların hizmetine konulması ile Yenbu' özellikle hac sonrası dönüşlerde tam bir toplanma noktası olarak önem kazandığından misafirhane, aşevleri gibi hizmet yerleri çoğaldı (BA, A. MKT. MHM, nr. 574/21). Bu arada Kudüs'e giden yahudi ziyaretçilerinin aynı yolu kullanması dolayısıyla Berlinli bir Alman yahudi bankeri olan Hern Friedmann 1891 yılında Yenbu'da bir misafirhane kurma talebinde bulundu (BA, İ. MTZ. [05], nr. 28/1451). Yenbu' halkı, şehrin Kızıldeniz kıyısında bulunması dolayısıyla kıyılardaki şap ve denizdeki inci ve sedekten ekonomik yönde yararlanmayı bilmiştir (BA, Y. Prk. Azj, nr. 33/7). Türkçe'de kullanılan "şapa oturmak" deyiminin, Şap denizi olan Kızıldeniz'de kıyılara yakın geçen küçük teknelerin zaman zaman şap denilen mercan kayalıklarına takılarak battıkları için buradan geldiği kaydedilir.

İdarî ve malî alanda Memlûkler'in uygulamalarının pek çoğunu sürdüren Osmanlılar'ın Mısır'da kurdukları idarenin amaçlarından biri de Haremeyn'in ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bunun için Mısır ve Suriye ele geçirildikten hemen sonra Batı Arabistan'da nüfuz ve hâkimiyet tesisi yoluna gidildi, Yenbu' ve çevresi Mısır valiliğine bağlanarak yönetildi. 1766'da Mısır'da isyan ederek müstakil bir devlet kurmak isteyen Bulutkapan Ali Bey 1768'de Yenbu'u ele geçirip dört yıl kadar şehrin limanını elinde tuttu. 1786'da olduğu gibi zaman zaman Yenbu' Limanı bedevîlerin kontrolü altına giriyor ve bundan hac kafileleri önemli zarar görüyordu. Napolyon Bonaparte Mısır'ı işgal ettiğinde (1798) III. Selim, Cidde ve Yenbu'un özellikle çok iyi korunması amacıyla tedbirler alınması için bölge yöneticilerine emirler göndermişti (BA, HH, nr. 160/6664 E ve C ekleri). Medine şeyhülharemine tâbi bir muhafızın idaresine verilen Yenbu' 1864 tarihli vilâyet kanununa göre Medine sancağına bağlı nahiye merkezi oldu. Necid'de dinî

bir hareket olarak ortaya çıkan Vehhâbîlik taraftarları Hicaz'da gerçekleştirdikleri bir dizi faaliyetten ve Mekke'yi ele geçirdikten sonra Medine'nin erzak ambarı Yenbu' ile bağlantısını kesip burayı hedef aldılar. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğulları Tosun ve İbrâhim paşaların öncülüğünde Yenbu' tekrar Osmanlı egemenliğine sokuldu (1811). I. Dünya Savaşı sırasında 1917'de Yenbu'un İngilizler tarafından işgali dolayısıyla (BA, DH. EUM. LVZ, nr. 38/72) savaş sonrası Arap yarımadasındaki diğer yerler gibi Yenbu' da Osmanlı topraklarından ayrıldı. Bir süre Şerîf Hüseyin ve oğulları tarafından yönetilen Yenbu', Arap yarımadasının Necid ve Hicaz bölgelerine hâkim olan Suudi Arabistan Krallığı'na bağlandı (1924).

1975 yılında Suudi Arabistan Kralı Hâlid b. Abdülazîz, Yenbu'un bir sanayi şehri olarak inşa faaliyetlerini başlattı. Yerleşim ve ticaret alanları, kamu tesisleri ve sanayi bölgesi olmak üzere belli bir plan dahilinde tasarlanan yeni şehre Yenbuus-sînâiye adı verildi. Geleneksel ve çağdaş mimarinin bağdaştırıldığı planlamada yerleşim, ticaret ve kültür yönünden toprak kullanımında denge gözetilerek dinamik bir çevre oluşturulmaya çalışıldı. Petrol, petrokimya ve doğalgaz tesisleri en yakın yerleşim yerlerinden 5 km. uzağa yerleştirilirken deniz suyu arıtımı ve atık su tesisleri de uzak alanlara kuruldu. Bir yandan kültürel miras korunurken bir yandan da yeni ve ileri teknoloji kullanıldı. Günümüzde en önemli petrol rafinerilerinden birinin bulunduğu, Medine Emirliği'ne bağlı bir muhafazlık merkezi olan Yenbu', Kızıldeniz kıyısında gelişmiş bir sanayi şehri konumundadır. Havaalanı, limanı ve burarlarda çalışanlarla nüfusu % 80'i Suudi Arabistan vatandaşı olmak üzere 300.000'e ulaştı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1968, s. 28, 50; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 18; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 405-406, 408; III, 152, 158; V, 154; VII, 535, 601; Bekrî, *Mu'cem*, I, 231; II, 656; İbn Cübeyr, *er-Rihle* (nşr. W. Wright), Leiden 1852, s. 145; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 449-450; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 397; IV, 113; V, 521; XI, 389-390; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Abdüssâtir v.dğr.), Kahire 1408/1988, XIII, 190; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağ-ı), IX, 301, 304, 319, 360-361, 400-403; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 723, 728, 732; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, II, 48; Abdülkerîm Mahmûd el-Hatib, *Şu'arâ'ü Yenbu' ve Benû Damre*, Riyad 1402/1982; Hamed el-Câsir, *Bilâdü Yenbu'*, Riyad 1408; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyâleti*, Ankara 1996, s. 10, 133; Ârif Abdülganî, *Târîhu ümerâ'i'l-Medineti'l-*

münevvere, Dimaşk 1996, s. 259, 268, 297, 319, 329; İbrâhim Halîl Kütübhanê, *el-Muhâfaza 'ale't-tekalidi'l-İslâmiyye fi tahlîti medineti Yenbu' eş-Şinâ'iyye: The Preservation of Islamic Traditions of Town Planning at Madinat Yanbu Al-Sinaiyah*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Kingdom of Saudi Arabia Royal Commission for Jubail and Yanbu); Adolf Grohmann, "Yenbu'", *IA*, XIII, 384-385; E. van Donzel, "Yanbu'", *El²* (İng.), XI, 281.

MUSTAFA L. BİLGE
MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKŞACI

YENER, Bekir Hâki

(bk. BEKİR HÂKÎ EFENDİ).

YENİ AHİD

(bk. AHD-i CEDİD).

YENİ EFLÂTUNCULUK

III. yüzyılda ortaya çıkan,
Batı Ortaçağ ve İslâm düşüncesini
etkileyen felsefe okulu.

Büyük İskender'in milâttan önce 334'te çıktığı Doğu seferiyle başlayan Helenistik dönemde onun kendi adına kurdurduğu Kuzey Afrika'daki İskenderiye şehri zamanla Atina'ya rakip olarak Akdeniz havzasında gelişen bilim, kültür ve düşünce hareketlerinin merkezi haline geldi. Tarih-te İskenderiye okulu ve İskenderiye felsefesi diye anılan bu merkezin İskenderiye Kütüphanesi'nden beslendiği bilinmektedir. İskenderiye felsefesi, Yeni Eflâtunculuğun (Neo-Platonizm) öncüsü ve en önemli filozofu olan Plotin ile (ö. 270) özdeşleşmiştir ve onun *Enneades* (dokuzlular) adıyla bilinen eserinin ve takipçilerinin ürünüdür (Necîb el-Beledî, s. 3, 55). Bu felsefe o dönemde ortaya çıkan okullardan biri olup Eflâtuncu idealizmi devam ettirmekle birlikte kendi içinde sistematik bir felsefi yapıyı ifade eder. Yeni Eflâtunculuğun, hristiyan bir aileden gelen ve hiçbir eser yazmadan 242'de ölen Ammonius Saccas tarafından kurulduğu söylenirse de ardında eser bırakmaması ve gelenek oluşturmaması dikkate alınıp akımın asıl kurucusunun Plotin olduğunu söylemek gerekir.

Ammonius'un öğrencisi olan Plotin yaklaşık 203-204'te Lykopolis'te, Furfûriyûs'a (Porphyrius) göre ise 205-206'da Mısır'da pagan bir aile içinde dünyaya geldi. Hakkında bilinenlerin neredeyse tamamı kendisi altmış yaşlarında iken öğrencisi Furfûriyûs'un, hocasının *Enneades* adlı eserini ölümünden otuz yıl kadar sonra

tashih ederken giriş kısmında onun hayatına ve eserlerine dair yazdığı bölümde anlattıklarından ibarettir. *Enneades* altı bölümden meydana gelmektedir ve her bölümün dokuz kısımdan oluşması sebebiyle bu adı almıştır. Furfûriyûs'un aktardığına göre İskenderiye'de erken yaşlarda öğrenime başlayan Plotin yirmi sekiz yaşında iken felsefeye yönelmiş, İskenderiye'de tanınmış filozofların derslerine katılmış, ancak bu derslerden "mutsuz bir şekilde" ayrılmıştır. Nihayet Ammonius Saccas'ın derslerine girdiğinde dostlarından birine, "Aradığım adam işte budur" demiş ve on bir yıl süreyle onun derslerine devam etmiştir. Ardından bilgeliğin kaynağı sayılan Doğu'ya, İran ve Hindistan'a gitmeye karar vermiş, bu maksatla Roma İmparatoru III. Gordianus'un İran seferine katılmış, Gordianus'un Mezopotamya'da öldürülmesi üzerine sefer başarısızlıkla sonuçlanınca Mısır'a dönmek yerine Roma'ya gitmiş (244-245), burada hayatının sonuna kadar başında bulunduğu bir okul kurmuştur. Hikmeti bir yaşama tarzı olarak benimseyen Plotin zâhidane bir hayatı tercih etmiş, et yememiş, tedavi için afyon (tıryak) almamış ve hiç evlenmemiştir. Güzel huyu dolayısıyla çevresinden büyük saygı görmüş, örnek bir şahsiyet halinde yaşamını sürdürmüştür. Furfûriyûs kendisinin bir defa, Plotin'le birlikte oldukları süre zarfında ise dört defa Tanrı ile vecd halinde buluştuklarını anlatır (*Kitâbü Furfûriyûs*, s. 1-46).

Yeni Eflâtunculuğun kaynakları arasında yahudi Philo, Eflâtun, Aristo, Stoacılar ve Pisagorcular zikredilebilir. Sisteme hâkim olan "varoluşun derece derece sıralanışı" düşüncesi Stoacı filozof Poseidonios'tan alınmıştır (Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, s. 337). Köklerinin bu tarihsel arka plana dayanmasına ve yer yer seçmeci unsurlar taşınmasına rağmen Yeni Eflâtunculuk terminolojisi ve problemleriyle orijinal bir düşünce sistemidir; aynı zamanda bir din olduğu da öne sürülmüştür. Esasen Yunan ruhu daima dinî düşünceyle birlikte var olmuştur (Hirschberg, s. 68). Dinle felsefe, alanlarının ortak oluşu ve problemlerinin iç içe girmesi Plotin'in düşüncesine de hâkimdir (Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, III/2, s. 675). Ancak kendine özgü bir inanç sistemi, ibadet ve ritüelleri bulunmayan Yeni Eflâtunculuk akla gelen ilk anlamıyla bir din sayılmaz, dolayısıyla dinler tarihinde Yeni Eflâtunculuğa yer verilmez. Bununla birlikte Plotin'i yalnızca filozof değil peygamber diye nitelleyen, onun mistik felsefeyi temsil etti-